

**ЗАСТОСУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНИХ ВПРАВ
ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ
КУЛЬТУРИ ВИКОНАННЯ ПОПУЛЯРНОЇ ВОКАЛЬНОЇ МУЗИКИ**

В статті затрагиваються вопросы, связанные с формированием у старшеклассников культуры исполнения популярной вокальной музыки в процессе внеклассной работы. В работе охарактеризованы и проанализированы вокально-тренировочные упражнения, которые являются необходимыми для: формирования и развития певческих умений и навыков у старшеклассников, освоения учениками эстрадной манеры исполнения, а также устранения у них уже существующих певческих недостатков.

Ключевые слова: вокал, упражнения, старшеклассники, популярная вокальная музыка.

Актуальність зазначеної проблеми зумовлена необхідністю дослідження проблемних питань щодо формування в учнів старшого шкільного віку високого художнього вокально-виконавського рівня в галузі сучасної популярної музики. Не зважаючи на те, що ряд науковців побіжно торкаються деяких питань естрадного співу (Р.А.Валькевич [1], Н.Б.Гонтаренко [2], І.О.Ісаєва [4], та інші), дотепер різнобічно не досліджені питання вокального розвитку учнів на репертуарі сучасної популярної музики. Не розроблено методичних рекомендацій, вокально-тренувальних вправ для засвоєння естрадної манери виконання старшокласниками в процесі позакласної роботи.

Мета даної статті полягає у висвітленні комплексу вокально-тренувальних вправ, що сприяють формуванню у старшокласників культури виконання популярної вокальної музики та усунення в учнів недоліків звукоутворення. Реалізація мети, поставленої в даній роботі, передбачала вирішення таких завдань:

- розкрити зміст понять “вправи” та “вокально-тренувальні вправи”;
- охарактеризувати методичну сутність вокально-тренувальних вправ;
- дослідити ефективність запропонованих вокально-тренувальних вправ.

Навчання естрадного співу спирається на об'єктивні закономірності психофізіологічного розвитку людини та взаємодії таких структурних компонентів голосоутворюючої системи, як дихальні органи, гортань, артикуляційний апарат. Від діяльності цих компонентів залежить формування навичок співу – співацьке дихання, звукоутворення, дикцію, що виробляються в систематичних заняттях, за допомогою багатократно повторюваних вокально-тренувальних вправ.

Виходячи з цього, нами був розроблений комплекс вокально-тренувальних вправ, що враховує не тільки мало розвинені вокальні дані учнів, а й завдання їх подальшого співацького розвитку. Вокальна вправа – це багаторазово повторювана, спеціально організована дія, що спрямована на поліпшення якості вокального виконання. На початку уроку естрадного співу ми рекомендуємо застосовувати комплекс вокально-тренувальних вправ, спрямованих на активізацію і координацію голосоутворення. До них відносяться:

- вправи, що справляють побічний вплив на активізацію співу (беззвучна, дихальна та артикуляційна гімнастика) – 3-5 хвилин;
- традиційні вправи, вокалізи (фрагменти вокальних творів популярних жанрів), мелодекламація (скоромовки, літературні тексти пісень на витриманій висоті в певному діапазоні голосу) на розвиток основних співацьких навичок. Бажано спрямовувати їх на формування кращих засад естрадної манери – 5-7 хвилин;
- вправи на імпровізацію, що мають найінтенсивніше впливати на формування естрадної манери старшокласників – 3-5 хвилин.

Вокально-тренувальні вправи призначені для практичного засвоєння школярами основних співацьких засобів естрадної манери виконання. Результативність застосування значною мірою залежить від методики їх виконання. Тому вибір вправ має відповідати певним вимогам:

- урахування індивідуального вокального розвитку учнів;
- забезпечення багаторазовості повторення дій;
- поступово-послідовне ускладнення матеріалу вокально-тренувальних вправ;
- спонукання учнів до чіткого контролю за власним співом.

Для того, щоб застосування вправ досягло бажаного ефекту важливо аналізувати з учнями їх дію. Так, вчитель фіксує увагу старшокласників шляхом пояснення та показу на тому, що необхідно зробити, яким чином утворюється той чи інший характер звучання, за чим треба уважно слідкувати під час голосоутворення тощо. Після кожної вправи вчитель обов'язково має узагальнити, наскільки правильно було виконано вправу, які були помилки і як їх виправити.

До занять естрадним співом з учнями старшого шкільного віку ми включили вправи, які виконуються беззвучно (*беззвучна гімнастика*). На думку Н.Б.Гонтаренко, фізична самосвідомість свободи в співацькому процесі спрямована на зняття м'язової скутості, для чого необхідно напрацювати відчуття, коли м'яз організму контролюється свідомістю [2, 31]. Отже, ці вправи необхідні для: визначення учнями м'язів, що беруть участь у процесі фонації; зняття м'язової скутості; знаходження і набуття потрібних відчуттів, їх контролювання і керування ними.

Заняття естрадним співом з учнями доцільно починати з релаксації, що є основним та обов'язковим прийомом беззвучної гімнастики. Прийоми релаксації були включені до наших занять як певний етап розслаблення, за яким наступає активізація м'язів учнів. Оволодіння старшокласниками засобами періодичного чергування розслаблення і активізації м'язів у подальшому дає їм змогу зняти непотрібну напругу і м'язову скутість.

В процесі дослідження ми переконались, що у розвитку співацького дихання, характерного для естрадного вокалу, велику користь приносять беззвучні дихальні вправи, що застосовувались нами на заняттях естрадним співом з учнями як допоміжний засіб для укріплення дихальних м'язів. Л.Б.Дмитрієв зазначає, що одним із способів оволодіння співацьким звуком являються вміння аналізувати свої дихальні відчуття і за цими відчуттями контролювати процес звукоутворення [3, 170]. Для формування в учнів правильного співацького дихання, для набуття навичок повного мішаного дихання з певною роботою м'язів та її використанням, для найбільш поглибленого вдиху і довготривалого видиху, властивого естрадній манері виконання, ми застосовували комплекс вправ (*дихальна гімнастика*): статичних, що проводяться у стані покою (лежачи, сидячи, стоячи); динамічних дихальних вправ, які пов'язані з рухами, під час яких дихання поєднується зі спеціальними фізичними вправами, що значно полегшують вдих і видих; вправи, які поєднуються з рухами, що є характерними для повсякденного побуту (ходою, тощо).

Особлива увага на уроках з естрадного вокалу зі старшокласниками приділялася нами *артикуляційній гімнастиці*, яка застосовувалась з метою уникнення в учнів таких недоліків, як «проковтування» окремих букв чи слів. Артикуляційна гімнастика спрямована також на досягнення розбірливого та зрозумілого вимовлення текстового матеріалу. До артикуляційної гімнастики входять вправи на активізацію м'язів губ, язика, м'якого піднебіння, голосових зв'язок. Застосування скоромовок сприяє правильній постановці губ і язика і досягнення чіткості вимови.

Чітка дикція – правильне вимовлення слів є засобом донесення текстового змісту пісенного твору і одним з найважливіших засобів досягнення художньої виразності вокального образу. Для розвитку дикції рекомендуємо застосування артикуляційних вправ. Сутність цих вправ полягає у спонуканні учнів до більшого акцентування приголосних звуків. При цьому учням слід максимально відкривати рот на голосних звуках, тим самим зменшуючи тиск на голосові зв'язки. Завдяки цьому голос старшокласників менше навантажується та не втомлюється. Всі вправи з артикуляційної гімнастики доцільно виконувати учням перед дзеркалом.

З метою «розігріву» голосового апарату учнів – *розспівування* (приведення м'язової системи у стан готовності до співу) нами використовувались вокальні вправи, що спрямовані на формування естрадної манери виконання та засновані на *традиційних вправах* вокальної педагогіки. Під час розспівування варто відпрацьовувати техніку голосоведіння і голосоутворення. На початкових заняттях ми використовували вправи, що легко запам'ятовуються, з простим мелодичним і ритмічним малюнком. Майже усі вправи подавались нами у мажорному ладі, який легше сприймається учнями і пов'язаний з бадьорим, оптимістичним настроєм, що сприяє створенню необхідного тону м'язів. Вокальні вправи мають бути побудовані на моделюючих секвенціях по полутонах вгору і вниз. Ці вправи потрібно починати з примарних звуків. У дівчат та хлопців з високими голосами ці ноти знаходяться у середині діапазону «мі – сі» першої октави, а у юнаків, що мають низькі голоси, примарні звуки – «ре – ля» малої октави. Вокальні вправи мають добиратися відповідно до індивідуальних вокальних даних кожного учня. Слід брати до уваги ступінь підготовленості учнів, особливості будови голосового апарату, наявних у них недоліків звукоутворення, а також залежність від завдань уроку або вокального твору, над яким відбувається робота. Вправи здійснювались на найбільш зручному для учня голосному звуці або складі. Вдало

підбране сполучення голосного з приголосним впливає на якість звучання голосних, тобто на загальне звучання голосу старшокласника.

В процесі розспівування старшокласників нами застосовувалися різні види *вокалізації* (спів на голосних звуках). І.О.Ісаєва характеризує вокалізи як “вправи для голосу, що необхідні для його розвитку і засвоєння різних технічних прийомів”[4, 254]. Л.Б.Дмитрієв зазначає, вокалізи – це музичний матеріал, який використовується в роботі як перехідний від вправ до вокальних творів [3, 328]. У роботі з учнями ми застосовували фрагменти вокальних творів популярних жанрів у вигляді вокалізів та найбільш уживані вокалізи, що використовувались у вокальній практичній діяльності видатних митців (Ф.Абт, І.Вілінська, Дж.Конконе, та інші).

Як показала вокальна діагностика, переважна більшість учнів мають певні недоліки звукоутворення: форсування звуку або крикливий спів; «гойдання» голосу; „білий” звук, тобто „відкритий”, „плоський” звук; мляве звукоутворення; неточне, фальшиве інтонування; носові звуки; затиснута нижня щелепа або в’яла пасивна опущена щелепа. Отже, доцільно використовувати вокально-тренувальні вправи, що сприяють усуненню у старшокласників основних недоліків звукоутворення. Крикливість руйнує природність звучання голосу, а це, в свою чергу, відбивається на його тембровій забарвленості. Основною причиною *форсування звуку, або крикливого співу* в учнів є їх недостатня загальна і музична культура. Усунення в учнів “розгойдування” голосу, що породжується форсуванням звуку досягається використанням вправ, на послідовних нотах спочатку в межах секунди, потім квінти і нони у швидкому темпі. Для усунення такого недоліку, як “білий звук”, тобто “відкритий”, “плоський” звук, учням необхідно співати “округленим” звуком, що досягається шляхом “затемнення” голосних, особливо *a, e* та *i*. У більшості випадків такий недолік, як *мляве звукоутворення* усувається вправами на стакато, з негайним повторенням того ж на легато. Ліквідація *фальшивого інтонування* в учнів досягається застосуванням вправ на піано та завдяки інтонаційній кореляції, яка виконується головними резонаторами без підключення грудного регістру. При цьому не допускається розслаблення м’язів, що фіксують співацьке дихання на діафрагмі. Для запобігання в учнів носових звуків під час співу доцільно використовувати вправи на голосні у та *i*. Такий недолік, як *затиснута нижня щелепа або в’яла пасивна опущена щелепа* в учнів усувається за допомогою вправ на різноманітні склади: ой-ой, дай-дай, ща-ща, яй- яй тощо.

В процесі заняття естрадним співом ми використовували *вправи на імпровізацію*, що безпосередньо впливають на засвоєння естрадної манери виконання. “Імпровізація” трактується як різновид художньої творчості в момент виконання; виступ з чим-небудь заздалегідь не підготовленим [5,492]. Ми пропонуємо учням виконати наступні завдання:

- а) створення старшокласниками мелодійної лінії з використанням різних тривалостей на основі почутих акордів;
- б) створення учнями мелодійної лінії за допомогою використання допоміжних звуків у вигляді співацьких прикрас (мелізмів, оспівування, трелі, форшлаги, морденти тощо);
- в) створення старшокласниками мелодійної лінії з використанням різних засобів та прийомів звукоутворення, властивих естрадній манері виконання (фальцету, субтону, міксту, “крику”, “ричання”, “сипу” тощо);
- г) створення старшокласниками мелодійної лінії на основі використання різноманітних ритмічних малюнків, характерних для сучасної вокальної музики популярних жанрів.

Для ускладнення вокально-творчих завдань на імпровізацію учням пропонується використати ті ж самі завдання, тільки на основі народних пісень, наприклад: “Ніч яка місячна”, “Чом ти не прийшов”, “Ой під вишнею, під черешнею”, “Ой джигуне, джигуне” та інші.

В результаті дослідження ми дійшли висновку, що вокально-тренувальні вправи є необхідною умовою формування у старшокласників культури виконання популярної вокальної музики. Естрадна манера виконання виробляється в учнів в процесі роботи над вправами, але закріплюються та удосконалюються під час роботи над художніми вокальними творами. В цьому відношенні правильно підібрані вокальні твори, що поступово ускладнюються, виступають як своєрідні вправи для удосконалення рівня вокального виконання. Залучення учнів до виконання вправ не є самоціллю. Ця робота лише передуює формуванню у старшокласників умінь опрацювання художнього репертуару, розкриття індивідуальності та творчого самовираження.

Література

1. **Валькевич Р.А.** Сценічна культура у педагогічному просторі. Навчально-методичний посібник. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2005. – 204 с.

2. **Гонтаренко Н.Б.** Сольное пение: секреты вокального мастерства / Н.Б.Гонтаренко. – Изд. 2-е.- Ростов н/Д.: Фенікс, 2007. – 155 с.
3. **Дмитриев Л.Б.** Основы вокальной методики. – М.: Музыка, 2000. – 368 с.
4. **Исаева И.** Эстрадное пение. Экспресс-курс развития вокальных способностей / И.О.Исаева – М.: АСТ: Астрель, 2007. – 319 с.
5. **Советский энциклопедический словарь** / Гл. ред. А.М.Прохоров. – 4-е изд. – М.: Сов. Энциклопедия, 1989. – 1632 с.

УДК 373.3.036:7

Григор'єва В.В.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ МИСТЕЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статтє обосновуваються педагогические условия формирования художественно-творческого мышления учащихся начальной школы в контексте личностно-ориентированного подхода к обучению и воспитанию.

Ключевые слова: творческое мышление, личностно-ориентированное образование, полисубъективный подход, психолого-педагогическая поддержка, гуманистическая педагогика, стимулирование творческой активности, интеграция.

Радикальні зміни, які відбуваються у сучасному вітчизняному освітньому середовищі і віддзеркалюють тенденції розвитку світової освіти, особливо акцентують необхідність переорієнтації шкільного навчального і виховного процесу на забезпечення умов формування учня-громадянина розвинутого демократичного суспільства, якому притаманне прискорене зростання інформаційного потоку і, відповідно, барвисте різноманіття теорій, напрямків, ідей, поглядів. В таких умовах на перше місце виходить здатність і готовність людини аналізувати отриману інформацію, мислити гнучко, динамічно і оригінально. Ці якості творчого мислення допомагають їй успішно адаптуватися в соціумі, протистояти негативним обставинам, знаходити соціально позитивні виходи із складних ситуацій. Вищезазначені завдання є актуальними на кожному етапі шкільної освіти, а її початкова ланка є фундаментом формування творчого мислення як пріоритетного напрямку виховання особистості, що підтверджено Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті. Виховання творчої особистості, розвиток у школярів здатності до творчої діяльності, основою якої є творче мислення виступають однією з головних цілей системи освіти і мають особливу актуальність. Одним із засобів, що спроможне вирішити цю проблему є мистецтво. Творче залучення учнів до створення мистецьких продуктів, збагнення мистецтва через власну творчу діяльність сприяють цій меті.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження розкривають психічні закономірності та механізми творчого процесу та креативності. Ряд вітчизняних та зарубіжних дослідників (В.І.Андрєєв, Дж.Гілфорд, Б.І.Коротяєв, О.М.Матюшкін, В.О.Моляко, Я.О.Пономарьов, В.А.Романець, Л.О.Савченко, О.Я.Савченко, І.М.Семенов, С.О.Сисоєва, та ін.) пов'язують свої наукові пошуки із закономірностями творчого мислення. Вчені погоджуються з думкою про те, що здатність до творчості властива не лише видатним діячам науки, техніки та культури, а характеризує всіх людей. Її можна стимулювати та розвивати цілеспрямованими заходами, підвищуючи ефективність продуктивної діяльності людини в різних галузях. Психолого-педагогічна наука, як зазначає М.Г.Ярошевський, у ХХ столітті відмовилася від твердження про унікальність творчого акту і творчої особистості [2]. Психологи переконані, що здатність до творчості закладена в кожній людині, яка реалізує її різною мірою в різних умовах. Аналізуючи наукові джерела з питань творчого мислення, можна зустріти різноманітні трактування компонентів, які входять до складу творчого мислення. В своїх дослідженнях вчені роблять акцент на різних складових процесу креативності, або виділяють як пріоритетну одну складову чи будують складну систему взаємодіючих процесів. Більшість дослідників роблять акцент у визначенні творчого мислення на особливостях або якостях особистості. Так, Дж.Гілфорд відзначає, що креативність і творчий потенціал можуть визначатися як сукупність здібностей та інших рис, які сприяють успішному творчому мисленню. П. Торренс описує креативність у *термінах мислення*, розуміючи творче мислення “як процес відчуття труднощів, проблем, прогалин в інформації...” [1]. Основні показники та особливості творчого мислення в своїх наукових роботах розкривають українські вчені І.А.Барташнікова, О.О.Барташніков,